

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ-ФІЛОЛОГА ДО ЕКСПЕДИЦІЙНОЇ УКРАЇНОЗНАВЧОЇ РОБОТИ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ ШКОЛІ

Чільне місце серед ефективних форм організації навчально-виховного процесу в загальноосвітній школі посідає експедиційна українознавча робота, під час якої створюються сприятливі умови для розвитку пошуково-дослідницьких здібностей учнів. Заклади вищої освіти здійснюють підготовку вчителя-філолога до такого виду діяльності, що забезпечить у майбутньому проведення ним українознавчих експедиційних досліджень із учнями, у процесі яких відбуватиметься їх особистісне становлення й етнокультурний розвиток.

Ключові слова: підготовка майбутнього вчителя-філолога, українознавство, експедиційна українознавча робота, пошуково-дослідницькі українознавчі експедиції, фольклорна практика, етнокультурний розвиток.

Постановка наукової проблеми та її значення. У Національній доктрині розвитку освіти в Україні у XXI столітті наголошується на необхідності формування інтелектуального потенціалу держави. Відтак важливим завданням освіти є зростання рівня ефективності форм організації навчально-виховного процесу, орієнтованих на проведення пошуково-дослідницької діяльності учнівської молоді [5]. Чільне місце серед них посідає українознавча експедиційна робота, під час якої створюються сприятливі умови для розвитку пошуково-дослідницьких здібностей учнів. Відповідно до сучасних суспільних викликів освіта повинна готувати людину з інноваційним типом мислення, високою культурою, здатністю до постійної мобільності, до швидкого сприйняття нововведень упродовж життя [6]. В. Кузь визначив такий шлях вирішення цього завдання: «...потрібно переорієнтувати навчальний процес із виключно засвоєння суми знань на вироблення навичок і розуміння необхідності самостійно навчатися впродовж життя та уміння використовувати отримані знання в практичній діяльності» [3, с. 6].

Одним із принципів Державної національної програми «Освіта: Україна XXI століття» є національна спрямованість освіти, яка полягає в її органічному поєднанні з національною історією і традиціями, збереженні та збагаченні культури українського народу [1]. Нова концепція освіти, концепція Нової української школи, сучасні вимоги до викладання гуманітарних дисциплін у загальноосвітніх навчальних закладах акцентують увагу педагогічних закладів вищої освіти і на проблемах виховання духовно багатой, культуромовної особистості, формування етнокультурної компетентності майбутніх учителів-філологів. Тому перед закладом вищої освіти постає невідкладне завдання – здійснювати якісну підготовку вчителя-філолога до пошуково-експедиційної українознавчої роботи з учнями загальноосвітньої школи, що забезпечить у майбутньому проведення ним українознавчих експедиційних досліджень із учнівською молоддю, у процесі яких відбуватиметься її особистісне становлення й етнокультурний розвиток.

Аналіз досліджень цієї проблеми.

Проблема готовності до педагогічної діяльності з кінця XIX ст. і до 70-х рр. XX ст. активно досліджувалася в педагогіці та психології у трьох аспектах: 1) готовність як психологічна настанова (О. Кюльпе, К. Марбе, Д. Узнадзе); 2) готовність як деякий феномен стійкості людини до зовнішніх і внутрішніх впливів (соціальна настанова), вивчалися спроби її технічного вимірювання (Д. Кац, Г. Олл-порт, М. Сміт); 3) готовність як якісний показник саморегуляції на фізіологічному, психологічному та соціальному рівнях проходження процесів (М. Дьяченко, Л. Кандибович, М. Левітов). Із 70-х років XX ст. готовність розглядається у зв'язку з дослідженнями педагогічної діяльності (Л. Кондрашова, О. Мороз, В. Сластьонін).

Питання професійної підготовки педагога досліджували у своїх працях А. Алексюк, О. Коберник, М. Шкіль, М. Ярмаченко (методологічні та методичні аспекти підготовки вчителя); О. Киричук, О. Хлівна, Т. Яценко (психологічні аспекти); А. Бойко, О. Кондратюк, Г. Пустовіт, К. Чорна (виховна діяльність педагога); С. Архангельський, Ю. Бабанський, В. Загвязинський, Н. Кузьміна,

В. Слатьонін, Н. Хамітов, В. Яковлєва (формування професійних якостей педагога). Різноманітні аспекти підготовки студентів до народо- (україно-)знавчої роботи та виховання їх у процесі такої діяльності досліджували В. Зелюк, П. Ігнатенко, Т. Котик, Н. Кравцова, Т. Люріна, В. Романько, М. Семенова, О. Семенов, З. Сергійчук, Н. Сивачук, Р. Скульський, Н. Соломко, М. Стельмахович, М. Струнка, О. Тімець, Ю. Підборська, Л. Плетеницька, О. Циганок, Г. Шах.

Польськими вченими характеризувалася система едукації загалом і активне здійснення її у школі [9], а також розглядалося формування особистості учнів у процесі вивчення ними етнографії [10].

Розв'язанню актуальних проблем у справі підготовки вчителів, викладачів і науковців до викладання народо- й українознавства в середніх і вищих навчальних закладах було присвячено «Семінар про перспективи підготовки кадрів з народознавства та координацію дослідницької діяльності ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України» (Київ, 4 березня 2015 року) [8]. Учасники цього семінару розробили конкретний план заходів, серед яких важливим є здійснення підготовки освітніх і наукових працівників народо- (україно-) знавчого вишколу.

Однак проблема підготовки майбутнього вчителя-філолога до пошуково-експедиційної роботи українознавчого спрямування з учнями загальноосвітньої школи залишилася недостатньо дослідженою. Актуальність дослідження зумовлена також необхідністю збереження традиційної культурної спадщини попередніх поколінь українців, носіїв якої залишилося у наш час небагато.

Мета і завдання статті. *Мета* статті – теоретично обґрунтувати й експериментально перевірити модель підготовки майбутнього вчителя-філолога до українознавчої експедиційної роботи в загальноосвітній школі.

Відповідно до мети було поставлено такі завдання: охарактеризувати основні компоненти і виявити рівні готовності студентів-філологів до здійснення пошуково-експедиційної українознавчої роботи з учнями та простежити динаміку формування готовності майбутнього вчителя-філолога до

такого виду професійної діяльності у школі згідно з розробленою моделлю.

Під час дослідження використовувалися такі методи дослідження: теоретичні (аналіз і синтез досягнень психолого-педагогічної, українознавчої, методичної літератури з теми дослідження); емпіричні (анкетування, бесіда, інтерв'ю, педагогічне спостереження) – для виявлення та подальшого аналізу досліджуваних явищ; педагогічний експеримент – для перевірки ефективності розробленої моделі; статистичні методи обробки отриманих даних, які використовувалися з метою визначення кількісних і якісних характеристик результативності дослідження.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Аналіз соціального замовлення суспільства у наш час дає підстави вважати, що реформу школи може здійснити тільки той учитель, який має стійкі духовні та професійні позиції. Мета роботи вищого педагогічного закладу вищої освіти – закласти основи майбутньої професійної діяльності, здійснити підготовку вчителя у відповідності до вимог сьогодення.

Принагідно треба зазначити, що складовими підготовки вчителя до професійної діяльності є (за О. Морозом): психологічна готовність, формування світогляду, загальної культури, розвиток педагогічних здібностей, професійно-педагогічна спрямованість особи вчителя [4]. Головним показником підготовки вчителя є його готовність як стан бути готовим до чого-небудь, до конкретної діяльності, бажання приступити до виконання певної соціальної ролі. Так, К. Платонов охарактеризував готовність як єдність двох понять: бажання працювати, потреба в праці, що є результатом професійного навчання і виховання, як результат психологічної підготовки та психологічної мобілізації [6, с. 48].

Особливої уваги заслуговує дослідження характеристик поняття готовності до професійної діяльності Е. Зеєра і Е. Симанюк [2]. Учені розглядають готовність як складне особистісне утворення на двох рівнях. На першому – готовність розглядається як бажання, прагнення оволодіти якоюсь професією, спеціальністю, на другому – як здатність, підготовленість до

професійної діяльності. Готовність на першому рівні складається з таких компонентів: мотиваційного (зацікавленість професією), пізнавального (розуміння соціальної значущості, необхідності обраної професії), емоційного (гордість за професією), вольового (уміння мобілізувати свої сили, подолати труднощі на шляху досягнення мети) [2, с. 25-27].

На основі аналізу літератури з проблеми готовності студентів до педагогічної діяльності, можемо констатувати, що готовність – це складна динамічна система, яка виражає сукупність інтелектуальних, емоційних, мотиваційних і вольових сторін психіки людини в їх співвідношенні із зовнішніми умовами і вирішуваними завданнями. Відтак готовність учителя-філолога до експедиційної українознавчої роботи – це інтегративна якість, що містить у собі оптимальний обсяг знань із дисциплін українознавчого циклу, позитивні мотиви, бажання проводити збирацько-дослідницьку експедиційну роботу українознавчого спрямування та психологічну установку на досягнення її мети, необхідні компетенції, які дозволяють учителю здійснювати вище названу діяльність у загальноосвітній школі.

Розроблений нами формувальний експеримент був спрямований на підготовку майбутніх учителів-філологів, які на високому рівні повинні навчати учнів української мови, літератури й українознавства, проводити з ними експедиційну пошуково-дослідницьку роботу, у процесі якої успішно здійснюватиметься українознавча едукація.

Ми виділили три основні компоненти готовності студентів-філологів до експедиційної українознавчої роботи з учнями: пізнавальний, емоційно-вольовий і практично-дійовий. Сформованість усіх трьох компонентів готовності буде свідчити про високий рівень готовності майбутніх учителів-філологів до проведення такої роботи в загальноосвітній школі.

В основу експерименту лягла складена нами модель підготовки майбутнього вчителя-філолога до експедиційної українознавчої роботи, яка включала основні етапи, на кожному з яких студенти, отримавши необхідний обсяг знань зі спеціальних, психолого-педагогічних, методичних і

загальнокультурних дисциплін, проходили певний вид практики (фольклорну, етнографічну, педагогічну) і здійснювали збирацько-дослідницьку роботу українознавчого спрямування. Під час експерименту в кожному компоненті готовності (пізнавальний, емоційно-вольовий, практично-дійовий) ми взяли по одній складовій – знання, мотиви та вміння й розглянули їх розвиток послідовно на всіх етапах дослідження.

Під час підготовки студентів-філологів до експедиційної роботи з учнями ми зосередили увагу на таких навчальних дисциплінах, як «Український фольклор» і «Українознавство», які мають забезпечити належну підготовку студентів до фольклорної практики. У процесі їх вивчення зі студентами розглядався окремий модуль «Методика проведення досліджень з українського фольклору», яким передбачалося оволодіння студентами практичними вміннями здійснювати пошуково-експедиційні дослідження.

Пізнавальний компонент готовності студентів до проведення фольклорної практики ми визначили за даними підсумкового контролю з «Українського фольклору». У результаті проведеного анкетування та усного опитування студентів ми зробили такий висновок: студенти експериментальних груп (ЕГ) керувалися соціально значущими мотивами у пошуково-експедиційній роботі з фольклору («хочу дослідити фольклорні традиції регіону», «зберегти кращі зразки фольклору та передати їх дітям», «вивчити сучасний стан побутування фольклору у регіоні»). Практично-дійовий компонент готовності формувався на практичних і лабораторних заняттях з «Українського фольклору»: студенти ЕГ вивчали певну кількість пісень, записаних дослідниками раніше в Черкаському регіоні; складали запитальники з фольклору, вчилися правильно записувати фольклорні твори, а потім систематизувати та класифікувати їх.

Результати анкетування й усного опитування засвідчили, що студенти мали велике бажання проявити себе в ролі фольклористів-дослідників. У процесі фольклорної практики у студентів виробилося ставлення до фольклору як до основи української духовної культури, першооснови української літератури. Ми зробили висновок, що експедиційна робота з фольклору захопила студентів, а це

вказує на значне підсилення емоційно-вольового компоненту їх готовності під час практики. Матеріали фольклорної практики студенти оформляли в папки і здавали їх, а потім звітувалися про виконану ними пошуково-дослідницьку роботу.

Також у процесі підготовки майбутнього вчителя-філолога до проведення експедиційної роботи в загальноосвітній школі передбачалося формування готовності студентів до етнографічної практики. Насамперед, студенти отримували певний обсяг знань на лекційних заняттях із «Української етнографії» (окремий модуль називається «Методика проведення етнографічних досліджень»). Рівень сформованості пізнавального компоненту готовності ми визначили за результатами підсумкового контролю з «Української етнографії»: середній бал успішності студентів ЕГ – 4,7. На формування емоційно-вольового компоненту готовності впливали зустрічі студентів із відомими майстрами Черкаського регіону, активна пошукова робота і збирання етнографічних матеріалів.

Ми зробили висновок про суттєві зміни в мотиваційній сфері: у студентів-випускників було виявлено особистісно-оцінну реакцію на експедиційну українознавчу діяльність. Більшість із них мала сформований інтерес до українознавства, бажання проводити пошуково-експедиційну роботу з учнями, складати сценарії, організовувати українознавчі заходи і отримувала при цьому моральне задоволення (емоційно-вольовий компонент готовності). Зростання відбулося і за практично-дійовим компонентом готовності: у більшості студентів ЕГ були сформовані вміння проводити експедиційну роботу з учнями.

Складаючи конспекти уроків, сценарії виховних заходів під час педагогічної практики, студенти використовували весь запас своїх знань і поповнювали їх із додаткових джерел (пізнавальний компонент готовності), отримували задоволення від живого спілкування з учнями, розвивали свою емоційну культуру та вольові якості (емоційно-вольовий компонент готовності), оволодівали вміннями проводити уроки, позакласну навчально-виховну роботу (практично-дійовий компонент готовності). Після проходження студентами

педагогічної практики ми провели підсумковий «зріз» рівнів готовності студентів до експедиційної українознавчої роботи в школі. При цьому основними методами були: опитування, аналіз звітів. Результати опитування засвідчили, що відбулися позитивні зміни в потребах і мотивах студентів ЕГ.

Отже, у ході дослідження було доведено, що підготовлені за розробленою й апробованою нами моделлю вчителі-філологи активно проводять українознавчу експедиційну роботу в загальноосвітній школі, у процесі якої виховують національно свідомих молодих людей, справжніх патріотів, гідних українців. Організована за такою моделлю підготовка вчителя-філолога сприяє успішному проведенню експедиційної українознавчої роботи з учнями, що сприяє розвитку у них пошуково-дослідницьких здібностей, вихованню національних і загальнолюдських рис. Подальшого дослідження потребує методичний аспект організації вчителем-філологом навчально-виховної роботи у школі з використанням зібраного в експедиціях українознавчого матеріалу.

Джерела та література

1. Державна національна програма «Освіта: Україна ХХІ століття». – К. : Райдуга, 1994. – 62 с.
2. Зеер Э., Сыманюк Э. Компетентносный подход к модернизации профессионального образования / Э. Зеер, Э. Сыманюк // Высшее образование в России. – 2005. – № 4. – С. 23–30.
3. Кузь В. Досягнення наук людинознавчих / Володимир Кузь // Освіта. – 2010. – 24 лютого – 3 березня. – С. 6.
4. Мороз О. Г. Професійна адаптація молодого вчителя : навч. пос. / О. Г. Мороз. – К. : КДПІ, 1980. – 95 с.
5. Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті // Освіта України. – 2001. – 11–18 липня.
6. Освітні технології : навч.-метод. посіб. / О. М. Пехота, А. З. Кіктенко, О. М. Любарська та ін. ; за ред. О. М. Пехоти. – К. : Вид. А.С.К., 2003. – 255 с.
7. Платонов К. К. Краткий словарь системы психологических понятий : учебн. пос. для учебн. завед. / К. К. Платонов. – М. : Высш. школа, 1984. – 174 с.

8. Семінар про перспективи підготовки кадрів з народознавства та координацію дослідницької діяльності ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України (Київ, 4 березня 2015 року) // Народна творчість та етнологія. – 2015. – № 2. – С. 32–52.
9. Banach Cz. Polska szkoła i system edukacji. Przemiany i perspektywy / Czesław Banach, Wydawniczo «Adam Marszałek», Toruń 1995. – 185 s.
10. Kawecki I. Etnografia i szkoła / I. Kawecki, Oficyna Wydawnicza «Impuls», Kraków 1996. – S. 20-21.

Валентина Гончарук. Подготовка будущего учителя-филолога к экспедиционной украиноведческой работе в общеобразовательной школе

В статье раскрыты основные идеи, составляющие и критерии подготовленности студентов-филологов учреждений высшего образования к проведению экспедиционной работы в школе. Модель подготовки будущего учителя-филолога для реализации такой работы со школьниками теоретически обоснована и экспериментально проверена, также определены педагогические условия, обуславливающие эффективность этого сложного личностного формирования. Согласно разработанной модели такая подготовка осуществляется в процессе обучения, внеклассной украиноведческой деятельности и экспедиционной практики. Подготовка предполагает усвоение необходимого объема знаний из украиноведения и профессиональных (специальных), методических, психолого-педагогических, общекультурных дисциплин, обогащённых украиноведческим содержанием; развитие интереса к украиноведческой поисковой и научно-исследовательской деятельности и желание её выполнять; овладение методикой экспедиционной работы; активное участие в украиноведческих воспитательных мероприятиях; формирование умений проводить украиноведческую внеклассную работу с учащимися. Высокие показатели уровней знаний, умений и навыков студентов доказали эффективность разработанной модели подготовки учителей.

Ключевые слова: подготовка будущего учителя-филолога, украиноведение, экспедиционная украиноведческая работа, поисково-исследовательские украиноведческие экспедиции, фольклорная практика, этнокультурное развитие.

Valentyna Honcharuk. Preparation of the future teacher-philologist for expeditionary Ukrainian studies in the general education school

The peculiarities of training philology students of higher educational establishment for research and expedition activities connected with Ukrainian studies are explained. The content of classroom and extracurricular educational work aimed at preparing students for this type of activity

is revealed. The main ideas, components and levels of preparedness of the students of philology of a higher educational establishment for searching expeditionary activities at school are defined, the content and tasks of expeditionary ethnology work are shown, the programmer of expeditionary investigations is worked out in the thesis. The model of training a future teacher-philologist for the realization of such work with pupils has been grounded theoretically and tested experimentally, pedagogical conditions causing the efficiency of this complicated personal formation have been determined. Training of the students of philology for carrying out expeditionary work pupils is realized in the process of studies and extra-curricular ethnology activities, at a great variety of expedition, folklore and pedagogical practice.

Keywords: preparation of the future teacher-philologist, Ukrainian studies, expeditionary Ukrainian studies, search and research Ukrainian studies expeditions, folklore practice, ethno-cultural development.

Dzherela ta literatura

1. Derzhavna natsionalna prohrama «Osvita: Ukraina XXI stolittia». – K. : Raiduha, 1994. – 62 s.
2. Zeer Э., Сыmaniuk Э. Kompetentnosnyi podkhod k modernyzatsyyi professyonalnoho obrazovanyia / Э. Zeer, Э. Сыmaniuk // Высшее образование в России. – 2005. – № 4. – S. 23–30.
3. Kuz V. Dosiahnennia nauk liudynoznavchych / Volodymyr Kuz // Osvita. – 2010. – 24 liutoho – 3 bereznia. – S. 6.
4. Moroz O. H. Profesiina adaptatsiia molodoho vchytelia : navch. pos. / O. H. Moroz. – K. : KDPI, 1980. – 95 s.
5. Natsionalna doktryna rozvytku osvity Ukrainy u KhKhI stolitti // Osvita Ukrainy. – 2001. – 11–18 lypnia.
6. Osvitni tekhnolohii : navch.-metod. posib. / O. M. Piekhota, A. Z. Kiktenko, O. M. Liubarska ta in. ; za red. O. M. Piekhoty. – K. : Vyd. A.S.K., 2003. – 255 s.
7. Platonov K. K. Kratkyi slovar systemy psikhologicheskych poniaty : uchebn. pos. dlia uchebn. zaved. / K. K. Platonov. – M. : Vyssh. shkola, 1984. – 174 s.
8. Seminar pro perspektyvy pidhotovky kadriv z narodoznavstva ta koordynatsiiu doslidnytskoi diialnosti IMFE im. M. T. Rylskoho NAN Ukrainy (Kyiv, 4 bereznia 2015 roku) // Narodna tvorchist ta etnologii. – 2015. – № 2. – S. 32–52.
9. Banach Cz. Polska szkoła i system edukacji. Przemiany i perspektywy / Czesław Banach, Wydawniczo «Adam Marszałek», Toruń 1995. – 185 s.
10. Kawecki I. Etnografia i szkoła / I. Kawecki, Oficyna Wydawnicza «Impuls», Kraków 1996. – S. 20-21.